

526 Dr. Fr. Ilešič: Češki »Ljudje enega dne« ali slovenski »Kontrolorji Škrobarji«.

prav nikdo tega predstaviti, kdor ni vsega tega sam doživel. Ako še iz sledečih bitk srečno izidem in se zdrav vrnem, hočem natanko slikati tukajšnje življenje. Dežela je lepa, ali pusta. Vse moramo s seboj voziti in to je težavno za toliko tisoč ljudi. —

Dela je veliko. Blatni smo vsi. Samo sušimo se, ako ne marširamo. Človek pride težko k pisanju. Pet dni smo bili ločeni od naše brigade po stranskih cestah in nismo dobili nič za seboj. Danes se tornistre odložijo in se za nami peljejo; kajti mi gremo čez gore in na gore brez tornister . . .

Zdravstvujte! Živeli!

Žepče, 9. avgusta 1878.

Šket.

Dr. Fr. Ilešič:

Češki »Ljudje enega dne« ali slovenski »Kontrolorji Škrobarji«.

Kontrolor Škrobar se je končno ustrelil. Ne vem, ali so njegovi prijatelji in znanci kaj gojili njegov spomin. Vsekakor je sila velikih dogodkov kakor vihar potegnila čez njegov grob in pogrebce pognala bogve kam . . .

Jaz sem bil v nemi samoti in sem se hotel meniti s pokojnikom, a žal, pomnil ni več ničesar, zakaj bil je »človek enega dne«, ki ni družil hipov in časov v enoto.

Dunajski češki pisatelj Vaclav Hrubý, mlad nadarjen kozêr, ki je pred par leti umrl, je med svojimi Čehi na Dunaju poznal celo število takih »Ljudi enega dne« in mi jih je predstavil v epizodnem romanu s tem naslovom¹ — zlasti njih junaka, asistenta Bogislava, ki se je strašno ozbiljno tudi ukvarjal z revolverjem, pa končno legel spat, češ, »tout égal, odhajamo s tega sveta tako naglo, da niti ni vredno, da bi si človek tukaj slekel površnik« — njegov revolver je bil že davno v zastavljalnici.

V češkem romanu »Ljudje enega dne« se v krasni plastiki in z nenadmašljivim humorom prikazuje češki problem na Dunaju, češki narodnostni problem takorekoč ob mejah češkega naroda. To nam bodi povod, da si ga ogledamo, in sicer pred vsem vsebino po »epizodah«, kakor slede v romanu samem.

¹ Lidé jednoho dne. Episodický roman. Díl první, str. 151; Díl druhý; 134 str. Vídeň, 1913. Izdala »Videnská Matice« kot 4. in 5. zvezek svoje »Knihovne«. Vsak zvezek stane 1:50 K.

Jaroslav Modráček, jurist, je doma na semestralnih počitnicah v Klosterski ulici Filistrskega gradišča, ki šteje 9000 prebivalcev, ima okrajnega glavarja, davkarijo in gimnazijo. V žepu nosi Modráček stalno skripta cerkvenega prava, a z bivšim katehetom se niti ne pogledata. Njegov prijatelj tu je zaspani davčni adjunkt Nepil. Teta neče pustiti Modráčka v Prago iti študirat, ker misli, da ga tam motijo razna društva; zato se je moral vdati in skleniti, da za drugi semester pojde na Dunaj. Njegov nekdanji gimnazijski kolega Svojšický je tam v nekem računskem oddelku ministrstva praktikant in ta ga sedaj s pismom opozarja, naj na Dunaju vstopi v kolo »Ljudi enega dne«, ki imajo svoj stalni lokal pri »Modrem Šimlu«. V ta krog je hodil, njih gimnazijski prijatelj Bogislav; toda temu »ljudje enega dne« niso povsem zaupali, češ, da koketira z večnostjo.

Svojšický na Dunaju zanemarja urad in gladuje; s prijateljem asistentom Bogislavom prodasta 450 zvezkov Reklamke in dobita za to nekakih 9 K; to zapravita en večer. Bogislav modruje: Življenje kosamo v dolgo vrsto oddelkov in tisto »boljše«, ki ga pričakujemo, rivamo vedno na daljši mejnik, a faktično je izboljšanje v življenju nemogoče, le da se tega ne zavemo.

Modráček je prišel na Dunaj; sprejela sta ga Svojšický in Bogislav; pri večerji so se smejali nekdanjemu tovarišu Kejški, ki je človek »ustvarjen za dve sto let«, pozitivist, ki mu je bil vedno ideal močna ženska in ki se je zato tej-le svoji bodoči hotel »očuvati«. Po večerji se je Svojšický izgubil s poulično prostitutko, onadva pa sta šla — tja. Na kliniko namreč sta šla. Tako so »Ljudje enega dne« zvali zabavišče v dunajskem Praterju, kjer so se dekleta vadila »posvečati svoje mlado življenje javni nramnosti«. Tu sta našla poštnega uradnika Jardo, ki pa je prišel sem le radi gospoda Marnika, bivšega državnega poslanca z Moravskega, hotečega tu buditi stare spomine. Marnik je kmalu odšel, ker je moral neko damo »spremljati« domov. Njegov odhod je dal Jardi povod, zanetiti narodnopolitično debato, ki sta jo pa malone docela prevzela in izpolnila Bogislav in Madráček, debato o problemu malega naroda in o narodnokulturnih spakah češke srednješolske vzgoje. Jarda je odšel domov; Modráčka je ulovila »hogenetka« — saj še ni imel stanovanja, — a Bogislav, ki je ostal tako sam od cele armade, je začel filozofirati o emancipaciji moških od žensk ter radi važnosti stvari odšel k svoji Olgi, povprašat jo za njeno mnenje.

»Ilena« je bila hči imetnika poletne restavracije blizu Filistrskega gradišča, »pričaran pojem dekliške krasote in nege« — rajši

naj bi ji bil oče Apolon in mati Venus — odgojena v „Sacr   Coeur“. Bogislav, ki je bil v vasi tam blizu doma, si jo je lanske jeseni na dopustu zapisal „v svoj zapisnik med svoje ljubezni“, o Božiču ji je   e poljubljal roko, a sedaj spomladi je Modráček prijatelju Bogislavu   e povedal, da pride Ilena na Dunaj posetit svojo teto, ki jo hoče dati na u  itelji  e iz strahu pred mo  skimi; prišla je, seveda jo je Bogislav sprejel in zvečer vodil ob dunajskem kanalu, jo poljubil na ustnice, a dobil od nje zaušnico; on in ona sta pri tem bila pač.

Pri „Modrem   imlu“ je lokal „Ljudi enega dne“. K „Prodani nevesti“, ki se poje baš ta večer, ne morejo ljudje teh vrst iti,   e  , da je to predraga zabava; med večerjo pa pripovedujejo drug o drugem anekdote: Olajz je oni dan po večerji   el v kavarno, izpil celo šumo   tamprlov, neprestano objemal staro kavarnarico; Semrha je zopet pobral nekoč neko žensko, ji plačal večerjo, potem mu je v kavarni izpila kakih deset konjakov, končno si je zaran doma iz njegove denarnice vzela vse, kar je bilo notri. Tretji, mlad fant, je zopet neki taki „boljši“   enski plačal večerjo, ki je stala 10 K. Z naslado in ob splošnem smehu poslušajo klubovci o teh dogodkih.   e precej pozno, ko so vsled dima imeli predmeti le   e nedoločene oblike in so se gostje poznali le   e po glasu, je prišel tudi Bogislav z Modr    kom in Jardo. Neki mlad človek je začel z nabiralnikom nabirati za dru  stvo „Komensk  y“; gostje so dali po 2, 3, nekateri celo po pet krajcarjev; pri tem sta se pa dva   e sprla, katero dru  stvo je važnejše „Komensk  y“ ali „Lidov   osv  ta“. Konec prepira je bil smešen in je dal ta praktični rezultat, da so navdušeno „subskribirali“ kakih 20 „Štefanov“ vina — nič po ceni zabava! Med tem, ko so eni kvartali, sta se Bogislav in Jarda zopet zaplela v narodno-politično in kulturno debato; govoril je izključno le Bogislav, v nič deval   e  sko literaturo, ki da je odlesk tujih literatur, sme  il važnost „nežnih“ pesnikov in pisateljev sploh, profesorjev, ki ne kažejo resnice, ampak le njeno garderobo. Pokazali so se rezultati iger — bilo je   e po polnoči — „  tefani“ so zacirkulirali z naglostjo Martovih mesecev in ob dveh je krčmar družbo potisnil ven. Bogislav je odhajal z Modr    kom in Jardo v sve  o no  .

Dunajski Wurstelprater je do dveh tretjin češki: pestunje, vojaki, dame s „potnimi pasi policijskega komisarstva“, brezposelne služkinje, natararji, obrtniki. Bogislav in Modráček sta   etala med praterskimi   tablissementsi ter naletela na nekem voglu na deklet, ki ni vedelo kam iti. Modráček ji je brž pogodil smer: povabil jo je s

seboj na večerjo; pri večerji mu je razkrila, da pojde za dva dni z Dunaja na svojo svatbo. Njen ženin, lakaj nekega grofa na Češkem, ji je pisal nemilostivo dolgo pismo, ki ga ona pokaže sedaj v originalu — vendar bi želela poleg bridkih spominov z Dunaja vzeti tudi kaj prijetnih . . . Modráček ji hitro pomore ter pove, da si je iz hotela „Athènes“ že mnogo dam odneslo najkrasnejših spominov . . . In tako se je tudi zgodilo. Bogislav se je med tem do sita našetal v Praterju in se v mraku vračal. Nad Leopoldovim mestom in nad notranjim mestom je bila razlita luč in je širila blesk v temo tja dol ob Kanalu, kjer so pred zakajenim ozadjem črneli dimniki plinarn in drugih tovarn, grozeči klicaji človeške bede. Bogislavu se je zdelo, da je nad temi deli mesta, nad krajem greha in trpljenja, neizprosna roka usode zapisala besedo: *Natione Bohemus* . . . Začutil je prokletstvo svojega naroda in prokletstvo človeškega rodu, ki je zemljo iz raja izpremenil v to, kar je, brž ko je s svojo nogo stopil na njo. Za kazen, da se je ojunčil imeti tako moralno misel, je izginil brž v vratih „Modrega Šimla“.

Na onem sprehodu v Praterju je Bogislav ugledal pred nekim *éta blissementom* „čitateljko misli“, Margherito Precioso Stello Matutino. Dunajski zrezki, ki jih ji je parkrat kupil za večerjo, so delovali nanjo kakor pesmi lirskih pesnikov. „Dobri so bili. Zaljubljena sem!“ je rekla in Bogislav je sklenil, jo povesti na izlet v Hütteldorf. Seveda je s tem zagazil v središče „ženskega vprašanja“, ki ni težko, pač pa drago: odkod denar za izlet? Šel je v tej stvari nad prijatelje: poštni uradnik Šemrha mu je pokazal neki neplačan račun črevljarja; Svojšický je klel, sredi sobi sedeč med razmetano svojo obleko in ostalo ropotijo, ker ni našel čistega prsnika za *rendez-vous*; železniški uradnik 11. razreda Olajz sploh ta dan vsled ponočevanja ni šel v urad in je še spal. Dr. Skohoutil, advokat brez klijentov, mu je posodil 40 fl., sicer brez „obresti“, a za odplačilo v desetih rokih à 7 fl.

„Na otoku blaženih“ se je tisti četrtek izpolnilo. Kaj je krasota prirode proti krasoti deklice, ki jo postaviš pred njeno scenerijo! V restavraciji Hütteldorfskega kolodvora sta obedovala, potem pa ju je objela tihota gozda — ne grozeča, ampak tista tihota tople kopeli, ko za hip nepremaknjen sediš v banji. Margherita je šla naprej. Čipke njenih kril so se igrale na njenih polnih nožicah in vibrirale so linije. „Bogislav je v duhu prisegal, da bi hotel za njo iti celo popoldne tudi brez večerje.“ Nenadno je stopila na nagnil parobek kakor vladarica gozda in se nagnila k njemu. „Kako je tu

krasno, ta tihota!“ je rekla, on pa: „Hotel bi za ta edini dan žrtvovati štirinajst izvrstnih obedov ali leto svojega življenja.“ Šla sta dalje proti vrhu hriba; utekla je in nabrala kitico žltih cvetov ter mu jih vtaknila v suknjo. Že sta prekoračila vrh in odvarjal se je pogled na drugo stran, proti Alpam. Sedla sta v travo. Naenkrat ji je prišlo na um, da bi zaplesala z njim; zaplesala sta, a on se je hitro utrudil; ona je plesala dalje. Prosil jo je, naj mu prizanesē, ne more mirno gledati rdečih podvez. Sedla je k njemu in rekla, da bi bilo greh, mu pokazati noge do podvez. On pa je spoznal, da ura še ni prišla, da pa bo ta epizoda bodoče razkošje le še povišala. Vrnila sta se v mesto; v Praterju sta večerjala in ob ednajstih zvečer odšla. Prater je kril in kazal ljubezen. Bogislav je pozvonil v hotelu „Athènes“; sledila je kakor brez zavesti. V sobi drugega nadstropja je obstala ob durih strmeč. „Pa pojdemo dalje,“ je rekel, „če me nimaš rada.“ Ona se je zbala, da bi ne bilo tega, česar se je bala, in — bilo je.

„Dunajska nedelja“, krasen poletni dan. Bogislav in Modráček sta proti poldnevju sedela na vrtu „Modrega Šimla“, trudna in bolna še od sinočnega večera, ko je vsa družba od „Modrega Šimla“ šla končno pod vodstvom svojega zastavonoše Olajza — „tja“. Dva preprosta Čeha, eden očitno delavec, drugi obrtnik, sta se malone stepla, ker eden ni hotel piti, kakor je hotel drugi; končno pa je oni ugodil zahtevi s krepko „potezo“ in šla sta domov k obedu. Bogislav in Modráček sta še ostala tam in zevala, dokler ni Modráček povprašal, kaj je zdaj z Margherito, o kateri Bogislav že dolgo nič ni pravil. Bogislav je povedal, da jo je neka bogata dama vzela ven na deželo v službo, sicer pa „je oddaljeni miljenec objektu ljubezni kakor umetni magnet brez obveska — počasi se izgublja magnetičnost popolnoma“. Sploh mu je zadnji čas mnenje o ženskah še bolj padlo; največjo neprijetnost mu je prizadejala služkinja njegove gospodinje, ki je postiljala njegovo posteljo, pobirala s tal njegove razmetane knjige in se strastno vrgla na čitanje romanov. Ker ji Bogislav ni rekel tako lepih besed o večni zvestobi, kakor junak v romanu „Svoji“, se je hotela zastrupiti, a so jo na srečo rešili. Modráček pa je iz svojega pripovedoval novico o izpreobrnitvi davčnega adjunkta Nepila; ta je bil iz službenih ozirov premeščen v neko vzhodnočeško mestece, se seznanil z rodbino nekega starejšega kolege in nič ni imel proti temu, da spoji svojo usodo z domačo hčerko, dà, razširil je svojo ljubezen tudi na njeno mamo: „Stari“ je sicer, ko je bilo tega že preveč, enkrat

v pijanosti zrohnел nad svojim istotako pijanim kolegom, a dami sta ga doma brž ukrotili in dan poroke je prišel. Tast in zet sta jo na prejšnji večer tako potegnili, da je ženin zaspal uro poroke; na svatbi se je zopet tako opil, da bi skoro zamenil taščo z nevesto. Bogislav ob tej zgodbi ni rekel nič, le vprašal je Modráček, kako to, da ne gre že na velike počitnice; Modráček je bil malo v nepriliki, pa rekel, da bo delal še rigoroz. Smeje se, je dejal Bogislav: »Nadejam se, da ne padeš; gospa Karola te pač ne bo vprašala iz cerkvenega prava.« Modráček je plačal in šla sta v kavarno; tu je bil naravno, ker je bil tako lep dan, Svojšický in igrali so, zvečer pa pili pri »Modrem Šimlu«, a malo pred viškom veselja zašli na polje filozofsko.

Modráčkov rigoroz se je vršil pri sedanji gospodinjki njegovi, gospe Karolini. Bila je to mlada, od svojega moža ločena žena. Cela nervozna puščoba megle dne je ležala danes v njeni duši; kljubovala ji je z romanom in s kvačkanjem — oboje si je po enoličnosti slično — pa zaman; tu treba osebe. Pa saj je tam v postranski sobi soban Modráček! A ta je danes tudi siten, zakaj teta mu je odtegnila podporo, ker je že avgust, pa rigoroz še ni. Baš ko je mislil iti spat, pade nekaj nekje — ali se je razbilo zrcalo, znamenje nesreče? Ne, v sobi gospe Karoline je padla s stene podoba njene pokojne matere — morda se je umaknila s stene, da bi ne bila prisiljena gledati tega, kar se po vsej priliki zgodi nočoj? Modráček je pritekel na pomoč in oba sta srečno zopet obesila podobo, nato pa vkup večerjala in se poslovila. Pozneje je zaropotalo v kuhinji. Vsa prestrašena, v sami srajci je pritekla Karolina k Modráčku v sobo; naravno, da je bil brž junak in šel gledat: mačka se je dolgočasila v kuhinji in razbijala lonce, a zdaj skočila mimo gospe tako naglo, da je bila ta-le kakor odrevenela; nesel jo je v posteljo Modráček itd. »Ta rigoroz je bil morda edini izpit, ki ga je bil Modráček položil brž prvič z dobrim uspehom. A dasi ga je prebil z odliko, je bil vendar prisiljen, ga ponavljati.«

Svoj dopust je Bogislav preložil na september, ker je strastno ljubil jesen. Tiste dni, predno je odšel, je začutil parkrat nekaj doslej mu neznanega: dih smrti, vselej zarana, ko mu je prvo svetlo prihajalo v sobo. Neizprosna tihota, kakor da se je vse ustavilo. Nehal je eksistirati, a še je mogel o tem razmišljati, da je nehal eksistirati! Nekega takega dne se je popoldne po uradu vrgel na zofo, da bi nič ne mislil, a zaman. Življenje ne da ciljev! Ta breznadnost mu

je na vsa vprašanja dala le odgovor: „Trenotek edini je naš!“ in ga vrgla med „Ljudi enega dne“. Pogledal je revolver, pa — odšel v mesto. Naletel je pozno zvečer na znanega bivšega jurista Neskega, sedaj praktikanta pri namestništvu, gigrla, in je bil vesel, da je vsaj dobil človeka, ki ne govori o Bogu, ljudstvu in narodnostnem vprašanju. Gigrlski mladenič je v bodoči sezoni hotel vstopiti v „Slovansko besedo“, da bi se seznanil s hčerko kakega dvornega svetnika; tak tast more imeti „moralni vpliv“ na njegovo karijero. Rendez-vousjev ima mnogo, a mu že presedajo. „Brž pri prvem sestanku vse ali pa nič!“ Glavna stvar je, da človek dekletu svojega naslova ne izda, moralnost je koristnost; tako jo je nadporočnik tolmačil tudi pri vojaki, češ, „dvakrat, trikrat na teden pijan biti — no, to sem jaz sam, toda nažreti se vsak dan, to je nemoralnost.“ Bogislav je pobegnil od tega znanca na tramvaj in se odpeljal bliže k Simmeringu ter vstopil v malo kavarno. Tu mu je natakara povedala vse o svojih ljubeznih, „pa tukaj tudi ne ostane, ker nič ni.“ Ko se je Bogislav s popoldanskim vlakom odpeljal v domovino, se je čutil bolj pobitega nego sicer. Vlak je hitel z njim domov, a njemu je bilo tužno in tesno, kakor da za veke odhaja v daljno tujino . . .

Doma je bil Bogislav že dva dni in mislil: Tu je bil rojen, tu vzgojen; dali so mu izobrazbo. Neki filozof je gledal izložbo in rekel: „Koliko reči je, ki jih ne potrebujem!“ Ta napis naj bi prišel na fasado gimnazij. Izgubivši prirojeni način mišljenja in čutenja, je šel v svet za svojo Felicito in prehodil je tisoč kilometrov, da bi prišel nazaj tja, odkoder je izšel. Doma so nekdanj mislili, da bo gospod in jih bo podpiral, a sedaj mu je sestra v obraz rekla, da jih je okradel. Aleksander je presekal voz, on ga bo razstrelil. Zvečer je šel na sprehod k ribniku. Zmotil ga je tu starec, invaliden vojak, ki je zapil, kar je naberačil, češ, „danes žijemo, jutri gnijemo“. In Bogislav je pritrdil ter dalje izvajal, da tisti človeštvu izkaže največjo uslugo, kdor umre. Le tisti pravijo, da bi bila nesreča, če bi človeški rod izumrl, ki žele, da bi njih imena blestela v bodočih generacijah, ali ki si žele na tuj račun se dobro imeti. „Toda kljub groznim izrekom Bogislavovim je med tem solnce mirno ginilo za vrhovi dreves. Padalo je v temo enako mično, kakor pada mlada „zvezda“ promenad, ki si je, češče ponavljajoč, s tem pridobila nekako ročnost. Ta nima niti potrebe se tako rdečiti, da bi pričarala razkošni efekt, kakor solnce, ki je po zapadnem nebu razlilo vse cisterne karmina . . .“ —

„Krasni zaželjeni dan,“ dan smrti, je prišel. Bogislav je v svitu jutranjega solnca s promenadnim korakom korakal po drevoredu proti „Gajem“. Prišel je do idiličnega mesta s klopico, kjer se je kot šolar z veliko muko učil katekizma in kamor je kot dijak hodil, kadar so ga poslali v cerkev, da bi se ognil tej neprijetni dolžnosti. Govoril je zase o Bogu in njegovih služabnikih na svetu, o Bogu in njega razmerju do sveta: Bog je resnični konstitučni vladar, ki je bil prisiljen, dati ljudstvu ustavo. Pravo vlado pa izvršuje njegov ministrski predsednik — Vrag, ki je izdal že tako šumo ministrskih naredeb, da je svoboda ljudstva postala docela iluzorna! Najbolj obžalovati pa je, da filantropi tvorijo parlament, a dvorno kamarilo — klerikalci. Toda domislil se je, da pred usmrčenjem ni dovoljeno obsojencu govoriti in potegnil je iz površnika revolver: „Umiram za nič, ker vidim, da je vse to tukaj nič, ne izvzemši teologov“. Že je dvigal revolver k sencem, kar je zaslišal korake in se skril v grmovje. Prišel je in na klop legel mladi Jarmil ter glasno tožil, koliko sonetov je nehvaležnici napisal, pa zaman. Ona je očitala, da so današnji moški brez vseh velikih strasti, ki so krasile starodavne junake. Da ji dokaže veliko strast, se hoče ustreliti. Res je položil revolver na sence, a to je hladilo! Rajši v srce, v srce, ki je toliko ljubilo! Našel je srce in ustrelil, pa se čudil, da še ni mrtev — patrone je bil pozabil doma. Sedaj mu priskoči Bogislav s svojim revolverjem na pomoč, češ, za tega lahko jamči, a Jarmil je odklonil prijaznost ter odšel domov po patrone. Bogislav zopet zafilozofira: strasti, nas vežejo na svet, ali pa fiksne ideje, ki pa ne smejo biti tako trdne, da bi se ne dale zamenjati; vse so dobre, samo ta ne, za katero trpi on. In zopet je dal revolver ob sence, ta samomorilec z ovirami, kar zasliši prestrašen krik — iz grmovja se je zvrтела Ilena. Bogislav jo je del na klop, nesrečnico, ki je mislila, da je ona kriva nesreče, ker je bila zavrgla njegovo ljubezen. Kakor brez moči mu je padla v naročje: neprijetno prijetna situacija za človeka enega dne, ki je začel znanje z večnostjo. Za slovo se pred odhodom na severni tečaj še enkrat pokrepiti? Kakor južna Italija je bila topla in lepa in ga takorekoč svarila, naj ne gre na sever: bi se lahko prehladil, ker je bil vedno slab na prsih. V glavi so misli zaplesale valček, misli na blažene hipe ritmičen balet; v srcu pa je svirala glasba marš: „Dalje živi!“ Bili so le še ostanki obupa. Ilena je vprašala: „Kako bi mogla popraviti svojo napako?“ Bogislav jo je posadil v mah; objemi, poljubi, svetla bluza, v Ileni je odpor ponehaval...

V tem hipu pa poči strel! V grmovju se je obstrelil Jarmil. Bogislav mu je z Ileninim robcem obvezal rano, Ilena je krčevito plakala. Čez dva dni je Ilena čitala Bogislavovo pismo: Bogislav ji je priporočil, naj si vzame nesrečnega mladeniča, v njem je navdušenje in čustvo, bo prenehal pisati sonete, nima tovarne za srečo, kakor nikdo ne, a podedoval bo lepo tovarno za volneno blago. In tako se je zgodilo.—

Tri leta so lep korak k cilju življenja, k smrti. Zato le veselo dalje! V vrsti ljubic, v katerih naročju smo se trudili pozabljati na krutost življenja, je zadnja smrt. Ta ljubica ni ljubosumna na prejšnje ljubice, obratno, še hvaležna jim je, da so ji tako požrtvovalno pripravljale tla, in v dokaz priznanja naredi tudi pri njih o priliki poset. Bogislav se je šetal zvečer decembra meseca po Rennwegu; v treh letih se je njegovo čelo znatno povečalo na račun las. Stopil je v kavarno in začel čitati uvodnik filantropskega novinarja o vzgoji ljudstva. Odlagajoč te novine, je dejal Bogislav, naj bi bil tisti človek, ki je iznašel tisk, vsak večer od spiritistov citiran in obsojen na čitanje vseh uvodnikov, ki jih napišejo filantropski novinarji. V tem pa opazi, da ga motri kasirka, lepa gospodična. Prisedla je k njemu; zakaj — Margherita je spoznala v njem Bogislava. Margherita je bila pridobila od njega nekoliko filozofije „ljudi enega dne“ in se vsled tega vsaj pomirila. Margherita je dala zdaj Bogislavu pri slovesu svojo vizitko z adresno s pozivom, da bi jo posetil. Zunaj je Bogislava dohitel Modráček ter mu očital, zakaj ga tako dolgo ni k „Modremu Šimlu“; manjka njemu in Šemrhi igralec za *préférance*. „Če se ne držiš ure v uradu, ne rečem nič; v gostilno se pa pri nas hodi o pravem času“. Pri „Modrem Šimlu“ se je vse izpremenilo. Šemrha si vzame gostilničarjevo hčer, Svojsický je bil z neko lepo služkinjo nepreviden in se je moral odločiti, ali se z njo poročiti, ali pa alimente plačevati; storil je prvo. Jarda, človek načel, se je tudi vrgel na zakonsko posteljo. — „Modri Šimel“ je osamel. Nocoj sta Modráček in Bogislav šla po dvanajstih od „Šimla“ domov; Bogislav mu je povedal, da se je našel z Margherito, ki pa gleda zdaj z materinskim mirom na ubeglo ljubav; Modráček je s svoje strani dodal, da je njegovi bogati gospe Karolini nekdo pojasnil „njegovo stališče med evropskimi velesilami“, t. j. ga očrnil; zato je naravno mogel iti, a žal mu je bilo pri tem njegovih upnikov.

(Konec prihodnjič.)

Dr. Fr. Ilešič:

Češki „Ljudje enega dne“ ali slovenski „Kontrolorji Škrobarji“.

(Konec.)

Predno sta se razstala, je Bogislav še povedal, da bi on zdaj že mogel imeti „lepo pozicijo na onem svetu“, pa ni si izvolil pravega časa. „Bilo je septembra, pa bi imel premalo ljudi na pogrebu, zato si je premislil; v tej dobi se koplje krompir in ljudje na kmetih ne utegnejo.“ Tako je Modráček zvedel, zakaj Bogislav ni šel na „študijsko potovanje v najtemnejši katekizem“. Doma se je Bogislav spravljal spat, pa ga je spet zamikalo, si pogledati „blesteči predmet“; odpre pisalno mizo — pa je li to paraliza ali kaj? V pisalni mizi je bil na mestu revolverja zastavljalni listek. Čisto je bil pozabil na to. Nato je legel, si potegnil pernico čez glavo in mrmral: Vse ljudi naj bi pogoltnilo brezdno, potem bi se on rad vrgel vanje — ves ta prizor bi naslikal in razglednico poslal Bogu z napisom: In philanthropos! . . . Pa že nejasnejše so misli v njegovi glavi; mislil je: Najbolje je, svoje notranjosti ne razkrivati ljudem . . . Kmalu je zasnul in krasno sanjal; v sanjah se je poravnal z vsemi upniki in z Bogom. Ko je bilo to vse izplačano, je resno pristopila k njemu Margherita v tisti opravi, kakor jo je imela v Hütteldorfu, in rekla: Nezvestnik, Vi ste na me pozabili? Obsojam Vas na življenje! — Bogislav je malomarno odgovoril: „Tout égal! Odhajamo s tega sveta tako naglo, da ni niti vredno, da bi si tukaj človek slekel površnik!“ —

Kakor vidimo, dejanja v tehničnem pomenu te besede v tem romanu ni; le epizode so, ki jih spajata Bogislav in „duh“ ljudi enega dne. Pravzaprav tudi v „Kontrolorju Škrobarju“ nadvladujejo epizode, ljubezenske afere Škrobarjeve; vendar ima Kraigherjev roman neki dogodek za vezilo epizod, namreč volitve v Št. Jedrti in priprave za nje.

Pa da ne jemljemo besede „dejanje“ v tem tehniškem pomenu, ampak v navadnem, vsakdanjem! Kar se v tem smislu godi v „Ljudeh enega dne“, so večidel dogodki dunajski, torej dogodki v velikem mestu; le deloma junakujejo „Ljudje enega dne“ v Filistrskem gradišču in nekem sličnem češkem mestecu, kjer imajo davčni adjunkti — seveda tudi kontrolorji — veliko vlogo, vsi sami

Ne-pili. Toda rodom so »ljudje enega dne« pač večinoma iz takih gradišč in njih okolice, ne le Modráček in Bogislav, ampak tudi Svojšický, Šemrha, Olajz itd.

Kot ljudje, ki so iz majhnih krajev doma, pa baš zato v velikem mestu doživljajo svoje »katastrofe«, nalikujejo bolj Iličevim »Došljakom« nego Škrobarjem; le toliko bi se dalo reči: Škrobar se čuti narodnostno na tujih tleh, na tleh, ki imajo svojo psihologijo, in v to psihologijo se ne vživi niti on niti ostali Kranjci, kakor se »Ljudje enega dne« izgubljajo v neumevanem življenju velikega mesta.

Sicer pa, kaj je pravzaprav »življenje« teh »Ljudi enega dne«? Praktično reševanje ženskega vprašanja z moškega stališča.

Svojih »ljubezni« junaki enega dne sploh ne štejejo, kakor Škrobarji ne; Bogislav ima svojo Olgo, ki pa ostane v ozadju, kakor Škrobarjeva Fani ali ona stara v Celju; ima svojo Ileno, ki je nekak par Škrobarjevi Ciliki; svojo Margherito Precioso Stello Matutino, drugo Tiliko s čarno poezijo; ima svojo romantično služkinjo. Škrobarjevo ljubezen z materjo in hčerjo je pa Bogislav prepustil davčnemu adjunktju Nepilu, nezakonskega otroka Svojčickemu, a svojemu najboljšemu prijatelju Modráčku nevesto, ki si je pred poroko hotela dobiti še lep »spomin« na Dunaj, pa gospo Karolino, ki je bogata in mična kakor Filika. Seveda dunajsko mesto je veliko, zato ljubosumnost ne žanje tako lahko.

Živeč le v epizodah, smatrajo »Ljudje enega dne« zakon za budalost in zvestobo za nepriroden ter zato nemoralen pojav. Tisti, ki zastopa pri njih filozofijo enega dne, Bogislav, pravi svoji Margheriti: »Da bi se pa zavezal z menico za večno ljubezen, tega ne smeš od mene zahtevati. Bojim se, da bi mi enkrat mogla biti prezentirana v hipu, ko bi je ne mogel plačati. Čuj, ta gorski potok, ki se dvajset korakov odtod žuri med milijoni ničevnikov; enkrat kipe njega bregovi kakor steklenica napolnjena s šampanjcem, drugič odkriješ pod uvelim listjem jedva sledove voda, včasih usahne docela — in vendar je vse odvisno le od teh nekoliko oblakov na nebu, ki so mi že prefadni, nego da bi o njih pisal lirske pesmi! A po mojem srcu naj bi stalno strujala ta trepetajoča strast? Niti ti niti jaz ne smemo česa takega obetati, ker bi to bilo grešno. Slutimo sicer nekaj kakor večnost, a večnost ni v nas — je samo odlesk te neminljivosti, ki jo vidimo okrog sebe. Kakor zrcalo ni krasno, zato ker se je v njem gledala Helena, tako ni v človeku večnosti, zato ker je mogoče zaslediti nje odraz v njegovih očeh...«

Kolikor ljudje enega dne niso na „dostaveničkih“ (rendez-vousih) ali ne spijo doma, boreč se z usodo, ki jim je vzela noč in denar, hodijo v urad — pa često prav pozno! — iz urada v gostilno na obed, po obedu v kavarno, pa na večerjo v gostilno, kjer se pije in igrajo karte čez polnoč, potem gredo zopet v kavarno ali tudi „drugam“ — a pozno proti jutru domov se malo naspat! Pa zopet v urad, v gostilno, v kavarno itd.; a sredi zadimljene atmosfere „Modrega Šimla“ ali sifilitične družbe „na kliniki“ se jim nekaterim v poznih nočnih urah zbudi filozofski duh, da prerešeta vajo problem človeštva in malega naroda.

Nekak ekstrakt ljudi enega dne, Bogislav — menda brez primka, saj je tipus! — v takih hipih silno kritikuje Češtvo. Tako-le govori (I., 64): „Morda ne mislite pomoči narodu iz njega politične mizerije s pesnicami, kakor misli univerzitetni docent ozdraviti izlumpanega jetičnika z raznimi praški? Ne! Temu je treba močnih jedi, špeha in vina — a predvsem rednega, pravilnega življenja! In tako ne pomorejo nam niti pesmi niti politične besede, dokler se ne dvigne javna npravnost na prejšnjo višino, dokler delo za narod ne prestane biti egoistična gonja za karijero . . . Mali narod, ki kupuje odloženo obleko, se ponaša v njej, a ne opaža, da ni zanj sešita, da se mu škrici vlačijo po zemlji. Ne boste videli nobene čebele, ki bi, ko zasliši na lipi liščka, priletela v ulj, preložila njega spev v čebelji jezik in ga izdajala za vzor lirike. Češki narod bi imel pravo do svojega življenja in večnega obstanka, da bi le samo kak takšen eksistiral . . . Je-li kakšna češka kultura? Je-li češki narod? . . . Da, je nekak češkonemški narod, in to smo mi! Jezikovni amfibiji! Naše kelištvo je neuničljivo . . . prejemati obhajilo pod obojim, sprejemati v sebe vse češkonemški. Kaka nedoločena, neoklesana osebnost vznikne iz tega! Zakaj nas tujina ne more razpoznati? Ker smo hermafroditi! . . . Čim dobi injekcijo v podobi tuje besede, postaja njegova hrbtenica mehka kakor kaša. Pa ni ponosa v njem, če more kje pokazati, da je Čeh, ampak če more to Kajново znamenje čim najbolj zatajiti! . . . In ponašamo se, kako se baje naš narod uči tujih jezikov. To je pravzaprav žalosten faktum, ker svedoči, kako je naš narodni karakter oslavljen. Naravno! Naša kultura je po develih desetinah nenarodna . . . Ne pomagajo nam moralni zaupljivi soneti in razni navdušeni opomini à la: Majhen je ta, kdor je izgubil v sebe vero in pod. Ne pomore vera, če pa nimamo milijonarjev, kateri bi čelili odpadlemu plemstvu, ki se v najboljšem slučaju posmehuje naši bedi . . . Smejem

se vaši kulturi, vaši izobrazbi, vaši vedi in umetnosti, radi katerih potujete bogve kam v tujino, kakor da bi si eskimak prišel v Italijo po malo solčne zarje — smejem se temu, ko pa se tla gube!...

Bogislav je trdil, da je češka literatura mesečna — sam odlesk tujih literatur. Jarda ga je opozoril na celo vrsto čisto čeških pisateljev. Tu je pa Bogislav odgovoril (I. 114): »Pred vsem jih ni cela vrsta; potem: nekoliko teh izjem potrjujejo pravilo in tretjič: spadajo v glavnem starejši dobi. Pa so začeli pri nas podirati takozvani kitajski zid — no, in zdaj so Čehi kanal, po katerem izmenjuje svoje misli zapad z iztokom in sever z jugom. Izkazali so nam isto službo kakor ta, ki z otroka strga pernico, češ, da je ovira njega gibanju... Nikakor ne, da bi se zaprli od sveta. V trgovini, v obrti, v socialnih idejah — ne! Ali kakor imamo v svojem srcu mesta, ki so tujim nepristopna, ki jih čuvamo pred duhom vnanjega sveta — tako ima narod svoj intimni kot, svoj čisto privatni duševni imetek, namreč svojo umetnost, svojo literaturo, ki je tem krasnejša, čim popolneje se mu posreči, jo očuvati tujih vplivov. Tu se mora kitajski zid postaviti iznova, mnogo višji nego prej. Cela vrsta literarnih Kolumbov nam je hotela pomoči: Eni so nam privažali tuje zlato. A kaj so delale naše ostale dojilje z narodom?... Poglejte naše prevajatelje! Ni v francoščini, angleščini in drugih jezikih humbuga, ki bi ga brž ne prenesli v češčino... Kaj mi je do Hekube? Kaj mi je do Linggov, Hamerlingov? Naš mali narodič, ki ima vzdrževati Matico, Pošumavsko Jednoto, Komenskega itd., plača tisoče za prevode humbuga, ki ga odtujejo njega lastnemu duhu — samo da bi bili vsesvetovni, da bi se nam ostali porogali! Duševni parvenuhi!...“ Ali je mogoče se zadržati smeha, čitatelji: „... štirideset zvezkov. To je krasen in imeniten rezultat življenjskega dela nežnega in ginjenega pesnika...“ Tlačeni narod, zahvali se mu! Bil je nežen in ginljiv! Lastnosti, katerih v svojem boju najbolj potrebuješ. Je sicer zaslužno, okopavati krompir ali ukvarjati se z govedorejo — ako pa hočete, da bi rastli, si morate kupiti 40 zvezkov nežnega in ginjačevega pesnika, v katerih je dal pot svoji pesniški griži!... Kakor marsikatera visoka osebnost, ne morda iz dobre volje ali iz ljubezni, marveč samo, da bi imela mir od neumorno nadležnega prosilca, tako dovoljuje kneginja poezija tem nad mero pridnim pesnikom napisati tu in tam dobro stvar. In vendar se imajo za mnogo višje obrtnike nego so drugi. Pisatelj romana je baje daleč zaslužnejša stvar nego ta, ki vzgoji ljudstvu čredo merjascev, dasi se s časom v liste iz onega romana previdno zavijajo posmrtni ostanki teh

živali. Enako zahteva pesnik mnogo več slave nego pek. In vendar praviloma delata oba večinoma ponoči in pek izdelata tekom življenja, če mu je usoda prijazna, enako število žemelj, rogličkov in prest kakor pesnik sonetov, romanc in tercijn . . . Imamo nekaj dobrih avtorjev. Žalibože, vsak trpi za nekakim nedostatkom. Na pr. pesniku M. ne manjka k nesmrtnosti nič drugega, nego da bi umrl. Močno si koristi, ako stori to iz gladu. Bo brž javno kanoniziran za narodnega mučenika in literarni historik mu ob popustitvi taks prisodi naslov in karakter »velikega talenta« . . . Zakaj literatura pada? Ker prestaja biti umetnost in postaja obrt. Žurnalista mora dnevno pisati članke, romanopisec je sklenil pogodbo s svojim založnikom, dramatik ima kontrakt z ravnateljem . . . Apolo je bil nekdanj voditelj Muz. Dandanes si je uredil tvornico za svečke in milo in komanda nad Muzami se je polastil državni pravnik . . . Žensko vprašanje se sili v ospredje in lastnosti žen prehajajo tudi na moške: čim češče nove rokavice, novi klobuki, nove knjige, nove ideje . . .

Kakor je videti, je Bogislav v nekih stvareh radikalen, a v razmerah, kakršne so in ki jih tudi on ne poskuša izpreminjati, je njegovo stališče temelj odpadnišva; v njem že rëzonira prikrit odmetnik, ki konstatira le težko bolezen, leka pa ne išče.

Škrobarjev Rupnik odklanja Slovanstvo; Bogislav se ne zmeni za dunajsko »Slov. Besedo« — ne bi mu bilo treba hoditi tja zato, da ujame hčer kakega dvornega svetnika — ampak zato, da pride v slovansko kulturno smer in si s tem počesi dušo on, pa literati, ki v njih pogreša češko dušo.

Roman »Škrobar« posega bolj v javno življenje nego »Ljudje enega dne« in hoče biti tudi nekako navodilo za razvoj slovenskega naroda v Slovenskih gorinah, toda sredstvo v dosego tega nemena ni pravo; zakaj glavni junak, ki daje romanu značaj, je ženskar in ne politik ter je kljub tistim efemernim Filikinim glasom za razvoj javnosti brezpomemben.

Česa naj bi se učila inteligenca od Škrobarja za narodno življenje? Škrobar sam je negativen in brezpomemben. In vendar hoče avtor, da bodi njegov junak tisti svetilnik, ki naj sveti iz teme v dan. Pa očitno je hotel avtor s Sevrom namigniti, kje je rešitev. Ta mož pa le včasih malo pomodruje z besedo, a njegovih činov sploh ne vidimo. To je bil Vaclav Hrubý podjetnejši: glavni junak romana je bil obenem avtorjev filozof t. j. on sam.

»Ljudje enega dne« so — bržkone žive več, t. j., ko ne uživajo — veliki pesimisti, črnogledi mizantropi; vsaj Bogislav, ki je »človek

enega dne“ vsled svoje obupane in obupne filozofije. Čemu živeti, ko pa niti resnica niti dobrina niti popolnost niso mogoče? ... Živeti zato, da bi se naučili latinske gramatike? zato da bi svojega krojača oskrbovali z naročili, ali da bi v restavraciji, kjer obedujemo, imeli en konto več? (II, 76). Človeštvo je slično staji živine, zaprte v ograji, iz katere ni osvoboditve. Bega zmedena, se ubija, poedine živali vtikajo glave med late, da jih ne morejo nazaj dobiti ... Ene iščejo odprtino pri zemlji, druge skačejo v zrak. Cela vrsta je takih, ki vidijo vzrok svoje nesreče v kateri svojih tovarišic in se spuščajo z njo v besen boj — ko si nalomijo rogove, se nekoliko umirijo. Filozofi te črede legajo resignirano v sredino, da bi se rogali ostalim. Imajo pravico do tega, ker so to vse že davno preživeli. Toda vse modre razprave in vsi duhoviti izreki jim ne pomorejo čez ograjo in včasih dajejo z glasnim bučanjem na znanje svojo breznadnost in obupnost. Bogislav obžaluje, da se ni narodil kakor prase! Domov zvečer ne gre rad, ker se boji, da bi moral razmišljati o Bogu, ljudstvu, narodu in filantropih, „kar bi bilo odločno na škodo čitateljev,“ rajši gre v ponočno kavarno ... Čemu hrepeneti po slavi in nesmrtnosti? Saj bodo veliko večino naših potomcev tvorili le glupci — za tako nesmrtnost se zahvaljuje (I, 127). Bogislav je nihilist poezije, zlasti lirske, vede, morale, šole itd.

Mislim, da je Vaclav Hrubý storil prav, da je „Ljudem enega dne“ dal značaj humorističnega romana; dočim so v prejšnjih poglavjih le poedine, a gosto sejane opombe humoristične, je zadnji del, odkoder se nagiblje k zaželjenemu dne smrti, ves humorističen v celotnih svojih prizorih in situacijah. Tak konec je pri „Ljudeh enega dne“ nele psihološki utemeljen, ampak ustreza tudi „svetovni pravičnosti“: naj žive in se mučijo, makari kakor Šemrha, ki mora doma spati, ker nima denarja, da bi si nakopaval težko bolezen, takozvanega „mačka.“ —

Namen te razprave ni bil niti najmanj, morda buditi kak sum, da Kraigherjev „Škrobar“ ni izvirno in samostalno delo. Zanimala me je le stvar, to je, sličnost problema, ki sta se ga lotila na severu Čeh, na jugu Slovenec: slabo delo v narodnih manjšinah, a močno v ženskih „večinah.“

Pripominjam le še, da je Hrubega roman zadel ob močan odpor prizadetih krogov. Roman je bil gotov že l. 1906 in ponujen nekaterim praškim založnikom, a nobeden ga ni sprejel. „Ne motim se,“ pravi urednik „če rečem, da avtor v marsičem spominja na Wilda, dasi je njegova šola bila bolj v Franciji nego v Angliji.“

